

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ ЗНАЧЕННЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ У СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛЮДИНИ

Третє тисячоліття ознаменувалося значними зрушеннями в науково-технічному розвитку. Нові технології, комп'ютеризація сприяли прискоренню ритму життя сучасної людини. Сьогодні вона повинна бути готовою до перегляду соціальних та індивідуальних стандартів, які здобула ще в дитинстві в процесі виховання та навчання. Фундамент успіху сучасної людини – знання й навички в різних сферах, мобільність мислення, вміння адекватно оцінити свої можливості та потреби, свідомо приймати соціальні стандарти, які, у свою чергу, досить радикально змінюються за короткий час тощо.

Питання цілеспрямованого формування соціально активного громадянина, який адекватно сприймає нові умови, спроможний протистояти негативним проявам соціального оточення, гармонійно включається в суспільство, актуалізує проблему нашого дослідження.

Метою статті є висвітлення умов, що сприяють успішній соціалізації особистості.

Термін “соціалізація” (від лат. *socialis* – суспільний) є складним за змістом і використовується представниками цілої низки наук. Різні аспекти цього наукового явища розглядали такі вчені, як: Л. Аза, Н. Андреевкова, П. Блонський, Ю. Волков, Я. Гилянський, Ф. Гіддінгс, Н. Заверика, І. Зверева, А. Капська, І. Кон, І. Корсун, Е. Кузьмін, І. Курліщук, М. Лавриненко, М. Лукашевич, А. Макаренко, Л. Міщик, В. Москаленко, А. Мудрик, В. Ольшанський, Т. Парсонс, С. Савченко, В. Скіннер, В. Сорока-Росинський, В. Сухомлинський, Г. Тард, С. Харченко, В. Шмаргун та ін.

У їхніх працях викладено теоретичні та практичні основи соціалізації особистості. На думку дослідників, соціалізація – це суб’єктивно-об’єктивний процес взаємодії соціального оточення (життєве й соціальне середовище, життєвий і соціальний простір тощо) і людини.

Соціум – багатопланове явище. За визначенням І. Зверєвої, це сукупність “різноманітних груп та інших об’єднань, організацій, закладів, соціальних досягнень, що складають оточення; середовище, вплив якого людина відчуває у процесі своєї життєдіяльності, простір – предметний, культурний, духовний, де кожна особа реалізує себе, виявляє свою активність” [1, с. 279].

На думку дослідників (Н. Андреевкова, В. Волович, М. Горлач, І. Зверева, В. Кремень, А. Мудрик, Н. Чернуха, В. Шмаргун та ін.), соціум завдяки позитивному або негативному впливам на індивіда, використовуючи свої організовані (інститути, школи тощо) або неорганізовані (ЗМІ, клуби за інтересами, неформальні молодіжні об’єднання тощо) фактори створює умови, за яких особа змушена виконувати ті чи інші функції шляхом використання певного набору ролей.

У свою чергу, індивід, займаючи пасивну або активну позицію, пристосовується до умов соціального середовища. Взаємодія індивіда зі всією сукупністю соціальних явищ становить основу соціалізації людини, яка включає як сам процес перетворення біологічного індивіда на соціального суб’єкта, так і результати такого перетворення. У ході цієї взаємодії в людини формуються мож-

ливість та готовність приймати вплив соціуму. Успішна соціалізація особи безпосередньо залежить від механізмів перетворення знань на навички та вміння, які формуються внаслідок багатомірних впливів середовища, зазнаючи зворотніх впливів генетичних факторів. В. Шмаргун зазначає: “Ми не можемо адекватно розуміти онтогенетичний розвиток людини на всіх стадіях її життєвого шляху, не вивчаючи засобів, якими люди (в пізнанні, діяльності й соціальній взаємодії) конструють власний розвиток” [2, с. 82]. Вчений констатує, що одним з універсальних механізмів соціалізації є “психологічні фактори (імпринтинг, особистісний тиск, наслідування, ідентифікація, рефлексія тощо)” [2, с. 83].

Таку саму думку висловлює Є. Кузьмін, який визначає механізми сціалізації: наслідування, навіювання, конформізм, свідоме дотримання зразків, вплив масових засобів комунікації та культури [3].

У свою чергу, Т. Парсон виділяє три основні механізми соціалізації: пізнавальний, захисний психологічний і механізм пристосування, останній з яких тісно пов'язаний, на його думку, із захисним механізмом [4, с. 117].

Розглядаючи соціалізацію в контексті типових відносин “учитель – учень”, Г. Тард її основним механізмом визначив наслідування. Він наполягає на тому, що функціонування таких відносин на різних рівнях соціального життя забезпечує збереження та розвиток суспільства, при цьому сам процес соціалізації здійснюється завдяки інтернаціоналізації норм поведінки в процесі взаємодії людей, у якому виховання та освіта стають найважливішими засобами соціалізації. У свою чергу, суспільство, у вигляді соціальних інститутів, а також через різноманітні сторони соціального життя, різні форми суспільної свідомості, здійснює свій коригувальний вплив на освіту та виховання. Прагматична мета цього процесу – забезпечити перетворення дитини на добре пристосованого члена суспільства, до якого він належить, включити підрастаюче покоління до існуючої суспільно-політичної організації. Приділяючи велику увагу нормативності, Г. Тард обмежує соціалізацію жорсткими рамками, що значно звужує можливості щодо особистої творчості і, як наслідок, для самореалізації, позбавляючи людину активності, через що вона виключається із суб'єкт-об'єктних соціальних відносин [5].

Н. Андреевкова вказує, що соціалізація “неможлива без активної участі самої людини в процесі засвоєння соціального досвіду і культури” [6, с. 44]. На її думку, у ході соціалізації індивід виконує як пасивну (засвоєння соціального досвіду, сприйняття цінностей тощо), так і активну (формування певної системи орієнтацій, установок тощо) роль. При цьому цілеспрямований вплив на індивіда з метою засвоєння ним понять, формування певних навичок, обов'язково доповнюється практикою соціальної діяльності, його участю в різних неформальних групах тощо, за умови особистої автономії. Людина, як частина суспільства, має можливість самостійно обирати ті чи інші цінності та установки, маючи орієнтири не тільки на загальні регулятивні принципи середовища, а й на власні схильності. З такої позиції, в структуру соціалізації включається соціальне пізнання індивідуумом світу за допомогою формування навичок практичної діяльності, інтерналізації тих або інших форм, позицій та ролей, ціннісних орієнтацій і установок та завдяки активній його творчій діяльності. Механізм соціалізації, за словами Н. Андреевкової, це діяльність у будь-яких проявах.

Аналіз наукової літератури дає змогу зробити висновки, що, вступаючи у взаємодію із соціальним оточенням на початковому етапі свого розвитку, люди-

на, використовуючи захисну та пристосувальну функції власної психофізіології, поступово доповнює й поширює репертуар соціальних механізмів рефлексією, імпринтингом, ідентифікацією, наслідуванням, навіюванням, особистісним тиском тощо. Здійснюється цей процес завдяки власному вибору особи, цілеспрямованому впливу організованих інститутів навчання та виховання, впливу засобів масової комунікації й культури.

Соціалізація людини неможлива без опори на її психофізіологію. Про це С. Пальчевський пише так: “Для “індивіда” значущим є здоров’я, задатки, успадковані особливості психіки. Уся сукупність відносин цього рівня – крайня аскеза й культ тілесного” [7, с. 18]. А. Петровський, розглядаючи психологічний аспект соціалізації стверджує, що закономірності формування особистісних якостей залежать від “індивідуальних особливостей” і відбуваються “з урахуванням впливу ... середовища, у якому живе людина” [8, с. 6]. При цьому стан психофізіології індивідуума є об’єктивною даністю, яку ми приймаємо як аксіому і яка містить у собі декілька складових. Так, когнітивність включає всі психічні процеси, пов’язані з пізнанням (відчуття, сприйняття, відображення, пам’ять, мислення, уява); емоційність складається з різних моральних почуттів та емоційних станів (неспокій, заклопотаність, співчуття, схвалення, осудження тощо); практична поведінка визначає напрям діяльності людини в соціальній практиці, тобто сприяє пізнавальній діяльності індивідуума.

Середовище, у якому живе людина, у процесі трансформації й моделювання має набути форми, яка сприятиме максимальному розкриттю життєвих потенцій людини. Це необхідно враховувати педагогам, які працюють з учнями молодшого шкільного віку із мінімальними порушеннями психофізіології. Вони повинні так організувати педагогічний процес, щоб мінімізувати недоліки психофізіології учня і, тим самим, наблизити його психофізичні реакції до стандартів здорової людини, що дасть змогу такій дитині максимально виявити особистісні якості.

Тому для нашої праці є важливим питання щодо використання перелічених механізмів соціалізації в ході педагогічної взаємодії.

На наш погляд, у сучасній школі механізм наслідування має застосовуватися в повному обсязі в початковій школі, де для учня педагог є взірцем, втіленням норм поведінки громадянина, джерелом знань основ природничих наук та еталонів культури. Поступово, в ході засвоєння навчального матеріалу роль викладача повинна переміщатися в площину корегувального аналітика. Продовжуючи передавати школярам необхідні знання, у ході засвоєння навчального матеріалу вчитель повинен надавати учню простір для вибору, проявів власної ініціативи, висловлення власної думки, здійснюючи при цьому об’єктивний аналіз результатів діяльності школяра. Педагог мусить пам’ятати, що, згідно з Ж. Піаже, у процесі розвитку дитина проходить декілька стадій соціалізації, при цьому швидкість та результативність у різних дітей суттєво відрізняється. Зумовлено, це насамперед, фізіологічними можливостями кожної окремої дитини. Будь-які, навіть мінімальні відхилення від норми в когнітивній сфері будуть порушувати процес її соціалізації. У цьому контексті В. Шмаргун визначає, що дослідження механізмів, які задіяні в цьому процесі, є важливим “...не тільки для розуміння психологічної природи різних відхилень у соціальній поведінці, психосоматичному здоров’ї людини, а й для створення корекційних програм соціалізації...” [2, с. 82].

У працях О. Зав'ялової, І. Мілословової та інших соціалізація, яка зумовлена, насамперед, впливом соціального оточення на людину, розглядається як необхідна умова адаптації індивіда в суспільстві [9; 10]. На їхню думку, адаптивність, як властивість людської психіки, полягає в перетворенні власного духовного всесвіту, форм та засобів розвитку завдяки взаємодії з природою та/або суспільством відповідно до умов життєдіяльності, що змінюються.

Висновки. Соціалізація – найважливіший процес пізнання та засвоєння людиною власної суспільної суті, її взаємодія зі всією сукупністю соціальних явищ. Вона включає і сам процес перетворення біологічного індивіда на соціальний суб'єкт, і результати такого перетворення.

Психофізіологія людини є важливим фактором, який визначає результативність її соціального життя.

Успіх соціалізації індивіда безпосередньо залежить від його наявного репертуару психофізіологічних механізмів соціалізації та його адаптаційних можливостей.

Педагогічний процес, особливо той, що розраховується на людей з мінімальними порушеннями в психофізіології, повинен будуватися на засадах урахування механізмів адаптації та соціалізації індивідуума.

Для розуміння суті процесу адаптації важливим є питання щодо співвідношення понять соціалізації та соціальної адаптації в житті людини, особливо якщо вона має порушення у сфері психофізіології.

Література

1. Зверева І.Д. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / [за заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої]. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
2. Шмаргун В. Интеллект і процеси соціалізації / В. Шмаргун // Соціальна психологія. – 2007. – № 2. – С. 80–86.
3. Кузьмин Е.С. Основы социальной психологии / Е.С. Кузьмин. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1967. – 173 с.
4. Кайгер В. Особливості процесу соціалізації особистості в сучасних умовах / В. Кайгер // Соціальна психологія. – 2007. – Спец. випуск. – С. 116–120.
5. Тард Г. Социальные этюды / Г. Тард. – СПб., 1902. – 57 с.
6. Андреевкова Н.В. Проблема социализации личности / Н.В. Андреевкова // Социальные исследования. – 1970. – Вып. 3. – С. 43–49.
7. Пальчевський С.С. Соціальна педагогіка : навч. посіб. – К. : Кондор, 2009. – 560 с.
8. Социальная психология : учеб. пособ. для студ. пед. институтов / [А.В. Петровский, В.В. Абраменкова, М.Е. Зеленова и др. ; под ред. А.В. Петровского]. – М. : Просвещение, 1987. – 224 с.
9. Завьялова Е.К. Психологические механизмы социальной адаптации человека / Е.К. Завьялова // Вестник Балтийской педагогической академии. – 2001. – Вып. 40. – С. 55–60.
10. Милославова И.А. Понятие и структура социальной адаптации : автореф. дис. ... к. филос. н. / И.А. Милославова. – Л., 1974. – 24 с.

ШЕВЧЕНКО В.І.

САМОСТІЙНА ТВОРЧА РОБОТА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ З РОЗВИТКУ ВИКОНАВСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Одним з основних завдань, що стоять перед сучасною вищою педагогічною освітою, є розвиток творчих здібностей і саморозвиток особистості майбутнього вчителя, здатного не тільки використовувати відомі педагогічні технології, а й виходити за межі встановлених норм професійної підготовки, шукати нестандартні підходи до вирішення професійних завдань, реалізовувати інноваційні методи в педагогічній практиці. Умовою для такого розвитку є здатність студента, майбутнього вчителя, до самостійної роботи, що має сформуватися в нього за роки навчання у виші.